

1.11.2024

Neljäs kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma – Taustamuistio kuulemistilaisuuteen 7.11.2024

Suomalainen yhteiskunta rakentuu perus- ja ihmisoikeuksien, demokratian ja oikeusvaltioperiaatteen muodostamalle kivijalalle. Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista on tärkeää edistää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti¹.

Pääministeri Petteri Orpon hallitus on ohjelmassaan linjannut, että Suomi edistää kaikessa toiminnassaan demokratian, kansalaisyhteiskunnan, perus- ja ihmisoikeuksien sekä oikeusvaltion periaatteita. Valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma keskittyy konkreettisiin toimenpiteisiin, joilla pyritään vahvistamaan perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista ja seurantaa laajasti yhteiskunnan eri osa-alueilla. Eduskunnan perustuslakivaliokunnan mukaan perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen systemaattiseksi edistämiseksi on tarpeellista, että perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma laaditaan joka hallituskaudella².

Hallitusohjelmassa on päätetty, että hallitus vahvistaa oikeusvaltion perusrakenteita valmistelemalla ja panemalla täytäntöön Suomen neljännen kansallisen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman³.

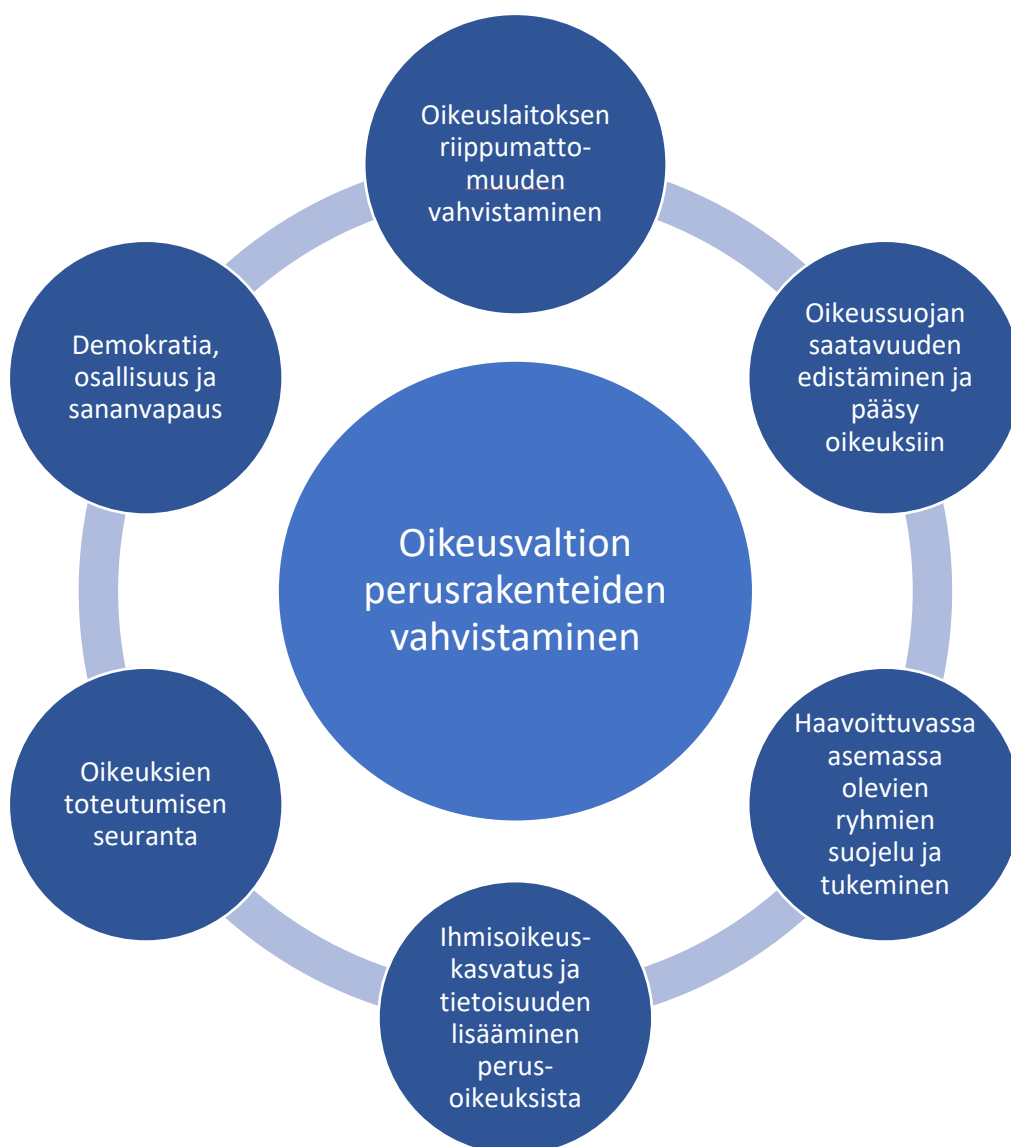
Neljännen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman valmistelu

Perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman valmistelu käynnistyi alkuvuodesta 2024. Toimintaohjelman teemaksi valikoitui hallitusohjelman mukaisesti oikeusvaltio ja perusoikeudet. Tätä puolsi myös tarve lisätä tietoisuutta perus- ja ihmisoikeuksien ja oikeusvaltion yhteydestä ja keskinäisestä riippuvuudesta. Toimintaohjelman sisältöä konkretisoimaan laadittiin kaavio, johon on koottu sellaisia teemoja, jotka ovat keskeisiä sekä oikeusvaltion että perusoikeuksien näkökulmasta. Tämä kaavio on toiminut toimintaohjelmavalmistelun runkona.

¹ PeVL 56/2017 vp, s. 1.

² PeVL 56/2017 vp, s. 2.

³ Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023, s. 194.

Helmikuussa 2024 oikeusministeriö asetti nelivuotiskaudeksi uuden valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeusverkoston, jonka tehtäviin kuuluu koordinoita ohjelman valmistelua ministeriöissä ja seurata sen toimeenpanoa ohjelman hyväksymisen jälkeen⁴. Verkoston jäsenet toimivat yhteyshenkilöinä ja koordinoivat toimintaohjelmahankkeiden valmistelua omassa ministeriössään.

Perus- ja ihmisoikeuksien tehokkaan edistämisen näkökulmasta on tärkeää, että toimintaohjelmaan sisällytettävät hankkeet eivät jää irrallisiksi vaan ne kytketään siihen työhön, jota valtioneuvostossa muutenkin jo tehdään. Näin edistetään sekä resurssien tehokasta käyttöä että johdonmukaista perus- ja ihmisoikeuspolitiikkaa. Toimintaohjelmaa on valmisteltu hallitusohjelman puitteissa, ja merkittävä osa toimintaohjelman hankkeista pohjautuu hallitusohjelmahankkeisiin. Vallitseva talous- ja resurssitilanne ministeriöissä on heikentänyt mahdollisuuksia ideoita ja luoda valmistelun yhteydessä

⁴ Valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeusverkoston asettamispäätös vuosille 2024–2027, 15.2.2024, VN/34714/2023.

kokonaan uusia toimintaohjelmahankkeita ja toteuttaa niitä toimintaohjelman puitteissa. Tästä huolimatta toimintaohjelmaan pyritään saamaan myös uusia, esimerkiksi kansalaisyhteiskunnan toimijoilta tai kansainvälisistä suosituksista kummunneita hankkeita, joita toteutetaan olemassa olevin resurssein. Lisäksi on pystytty tuomaan perusoikeuksien kannalta keskeisiin hankkeisiin vahvemmin näkyville perus- ja ihmisoikeusnäkökulmaa ja näin edistetty perus- ja ihmisoikeuspolitiikan valtavirtaistamista. Se, että perusoikeusliitännäisiä hankkeita kootaan yhteen ja seurataan osana perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmaa, on myös itsessään arvokasta ja omiaan lisäämään tietoisuutta siitä, millaisia vaikutuksia perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen valtioneuvoston hankkeilla on.

Valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmassa keskitytään tällä kertaa oikeusvaltioon liittyviin perusoikeuskysymyksiin. Toimintaohjelman tavoitteena ei ole kattaa kaikkia keskeisiä perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä, eikä ohjelman rajauksella oteta kantaa siihen, mitkä kysymykset ovat kaikkein tärkeimpiä tai kiireellisimpiä. Kaikkia teeman kannalta merkityksellisiä kysymyksiä ei rajallisten resurssien vuoksi ole mahdollista edistää osana toimintaohjelmaa. Perus- ja ihmisoikeustyötä tehdään laajasti eri ministeriöissä, ja toimintaohjelman lisäksi valtioneuvostolla on useita muita politiikkaohjelmia ja hankkeita, joilla tuetaan perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista yhteiskunnassa.

Perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma linkittyy useisiin muihin valtioneuvoston hankkeisiin ja ohjelmiin, jotka täydentävät ja tukevat sen tavoitteita. On keskeistä huolehtia tiedonkulusta ja yhteensovittamisesta eri hankkeiden välillä, jotta voidaan varmistaa, että työtä perusoikeuksien edistämiseksi tehdään mahdollisimman tehokkaasti. Toimintaohjelmavalmistelussa on tunnistettu liittymäkohtia esimerkiksi seuraaviin käynnissä ja valmisteilla oleviin hankkeisiin:

Valtioneuvoston toimenpideohjelma rasismien torjumiseksi ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi

Kansallinen ohjelma demokratian ja osallistumisen edistämiseksi (lausuntokierroksella)

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen kansallinen toimintaohjelma

Kansallinen lapsistrategia ja sen toimeenpanosuunnitelma 2024–2027

Oikeusvaltion takeet ja oikeuslaitoksen kehittäminen -työryhmä sekä alatyöryhmät

Hallituksen tasa-arvo-ohjelma (valmisteltavana)

Oikeudenhoidon selonteko (suunnitteilla)

Työperäisen hyväksikäytön vastainen toimenpideohjelma

Korruptionvastainen strategia

Uhripoliittinen toimenpideohjelma

Valtakunnallinen nuorisotyön ja -politiikan ohjelma 2024–2027

Kansalaisjärjestöstrategia 2023–2027

Perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman sisältö

Toimintaohjelman valmistelu on vielä kesken, eikä sitä ole vielä käsitelty esimerkiksi ministeriöiden johdossa. Tässä esiteltävät tiedot toimintaohjelman sisällöstä perustuvat tämänhetkiseen valmistelussa olevaan luonnokseen, ja on tärkeää huomata, että sisältöön saattaa tulla vielä muutoksia. Alla on esitelty toimintaohjelman alustava rakenne:

1. Tausta

- Neljäs toimintaohjelma osana perus- ja ihmisoikeuspolitiikan jatkumoa
- Neljännen toimintaohjelman valmistelu

2. Oikeusvaltio ja perusoikeudet

- Oikeusvaltion käsite
- Oikeusvaltion suhde perus- ja ihmisoikeuksiin

3. Oikeusvaltion tila Suomessa

- Suomalaisen oikeusvaltion vahvuudet
- Suomalaisen oikeusvaltion haasteet

4. Oikeusvaltion perusrakenteiden vahvistaminen

- Oikeuslaitoksen riippumattomuuden vahvistaminen
- Oikeussuojan saatavuuden edistäminen ja pääsy oikeuksiin
- Haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien suojeleminen ja tukeminen
- Ihmisoikeuskasvatus ja tietoisuuden lisääminen perusoikeuksista
- Oikeuksien toteutumisen seuranta
- Demokratia, osallisuus ja sananvapaus

5. Toimintaohjelman seuranta

- Valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeusverkoston seurantatehtävä

Ministeriöiden toimintaohjelmahankkeet sisältyvät 4. lukuun, jonka otsikko on Oikeusvaltion perusrakenteiden vahvistaminen. Seuraavaksi esitellään tiivis kuvaus kustakin alaluvusta ja esimerkkejä teemoista, joihin liittyviä hankkeita kuhunkin alalukuun on tarkoitus koota. Hankkeet täsmentyvät toimintaohjelman jatkovalmistelussa.

Oikeuslaitoksen riippumattomuuden vahvistaminen

Perustuslain mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä ja jokaisella on oikeus saada oikeuksiinsa ja velvollisuuksiinsa koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Oikeuslaitoksen tehtävänä on viimekädessä varmistaa se, että oikeus toteutuu. Oikeuslaitoksen riippumattomuudella on keskeinen merkitys sen kannalta, että oikeus tehokkaaseen oikeussuojaan toteutuu yhdenvertaisesti. Riippumattomuus tarkoittaa, etteivät oikeuslaitos tai tuomarit toimi ulkopuolisen painostuksen eivätkä etenkin toimeenpanovallan poliittisen vaikuttamisen

tai manipuloinnin alaisena⁵. Tällaisen ulkoisen tai institutionaalisen riippumattomuuden lisäksi merkittävää on sisäinen riippumattomuus. Tuomioistuinten onkin oltava keskinäisesti riippumattomia ja myös yksittäisen tuomarin tulee olla riippumaton suhteessa tuomioistuimen johtoon lainkäyttötoiminnassaan. Tuomioistuimen tulee olla myös riippumaton eli puolueeton käsittelemässään asiassa.⁶

Suomen oikeuslaitos on tunnettu riippumattomuudestaan. Kuten kaikkialla maailmassa, myös Suomessa riippumattomuuden eteen on kuitenkin tehtävä jatkuvasti töitä ja varmistettava, että tuomioistuinten riippumattomuudelle on tarvittava institutionaalinen tuki. Oikeuslaitoksen riippumattomuuden turvaamiseksi tarpeellisia muutoksia kartoitetaan parhaillaan Oikeuslaitoksen riippumattomuuden perustuslailliset takeet -työryhmässä (jäljempänä riippumattomuustyöryhmä), jonka toimikausi jatkuu vuoden 2026 loppuun saakka. Työryhmän tehtävänä on selvittää ja arvioida, turvaako voimassa oleva perustuslaki ja tuomioistuinlaitoksen riippumattomuutta välittömästi koskeva muu lainsäädäntö tuomioistuinlaitoksen riippumattomuuden sekä tehdä mahdolliset ehdotukset tämän toteuttavista lainsäädäntömuutoksista perusteluineen.

Oikeuslaitoksen riippumattomuuden perustuslailliset takeet -työryhmän on asettanut oikeusministeriön asettama Oikeusvaltion takeet ja oikeuslaitoksen kehittäminen -työryhmä (jäljempänä oikeuslaitostyöryhmä). Oikeuslaitostyöryhmän työhön on kiinnittänyt huomiota myös EU-komissio, joka oikeusvaltiokertomuksessa 2024 kehotti Suomea jatkamaan työryhmän työtä oikeuslaitoksen riippumattomuuden vahvistamiseksi ja oikeussuojan laadun parantamiseksi. Lisäksi kehoitetaan toteuttamaan lautamiesten nimitysuudistus ottaen huomioon oikeuslaitoksen riippumattomuutta koskevat eurooppalaiset vaatimukset.⁷

Työtä oikeuslaitoksen riippumattomuuden vahvistamiseksi jatketaan riippumattomuustyöryhmässä ja kytketään työryhmän työ perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmaan.

Oikeussuojan saatavuuden edistäminen ja pääsy oikeuksiin

Oikeussuoja on erottamaton osa oikeusvaltiota. Oikeussuojan saatavuus on edellytys sille, että kaikilla on pääsy oikeuksiinsa ja ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Oikeudenkäyntien kesto on

⁵ Venetsian toimikunta, Oikeusvaltion tarkistuslista, 2016, kohta 74.

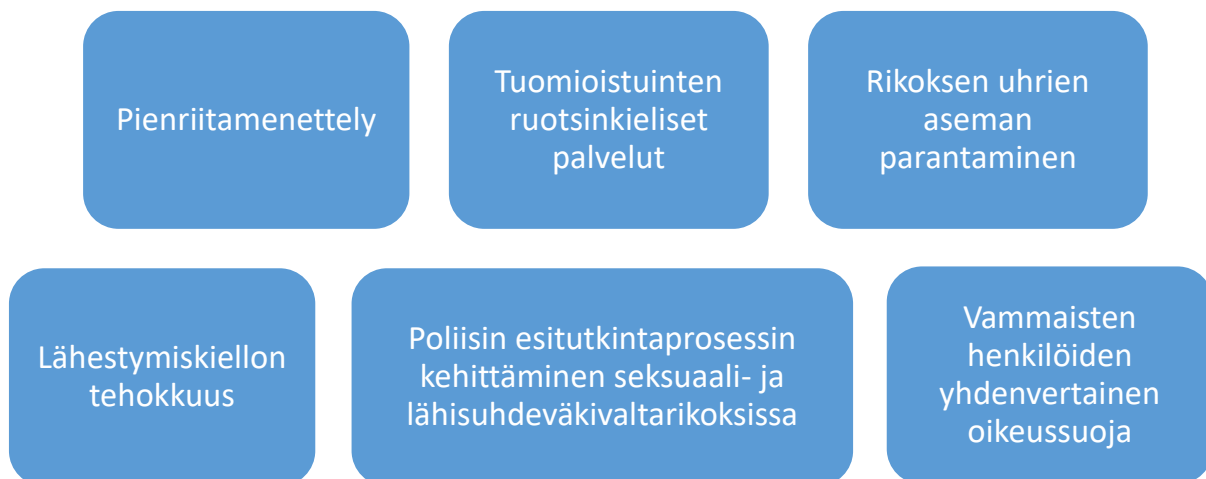
⁶ Oikeudenkäytön kehitystyöryhmän arviomuistio, Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2022:39, s. 26.

⁷ Euroopan komissio, Oikeusvaltiokertomus 2024, Oikeusvaltiotilanne Suomessa -luku, s. 2.

edelleen merkittävä perusoikeusongelma, johon muun muassa eduskunnan oikeusasiamies on toistuvasti kiinnittänyt huomiota. Myös korkeat oikeudenkäynnin kustannukset ja suuret oikeudenkäyntimaksut voivat estää oikeusturvan toteutumista.

Yhdenvertainen pääsy oikeuksiin tulee turvata kaikille riippumatta esimerkiksi sukupuolesta, alkuperästä tai vammaisuudesta. YK:n vammaisyleissopimuksen 13 artiklan mukaan sopimuspuolten tulee varmistaa, että oikeussuoja on tehokkaasti saavutettavissa myös vammaisille henkilöille yhdenvertaisesti muiden kanssa⁸. Vammaisten henkilöiden yhdenvertaisen oikeussuojan turvaamiseksi käytössä olevia erityisjärjestelyitä on vuonna 2022 tarkasteltu EU:n oikeusalan tulostaulussa.

Oikeudenhoidon selonteossa on kiinnitetty huomiota sähköisiin asiointipalveluihin ja todettu, että niiden löydettävyyttä, käytettävyyttä ja saavutettavuutta tulee kehittää toiminnan sujuvoittamiseksi ja kielellisten palvelujen saatavuuden varmistamiseksi. Lisäksi painotetaan, että yhdenvertaiset oikeudet ja oikeuspalvelut on turvattava jatkossakin myös niille ihmisille, jotka eivät asioi internetissä tai käytä sähköisiä palveluja.⁹

⁸ YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (SopS 26-27/2016) tuli Suomessa voimaan 10.6.2016. Myös EU on ratifioinut vammaisyleissopimuksen, ja se tuli unionin osalta voimaan jo vuonna 2011.

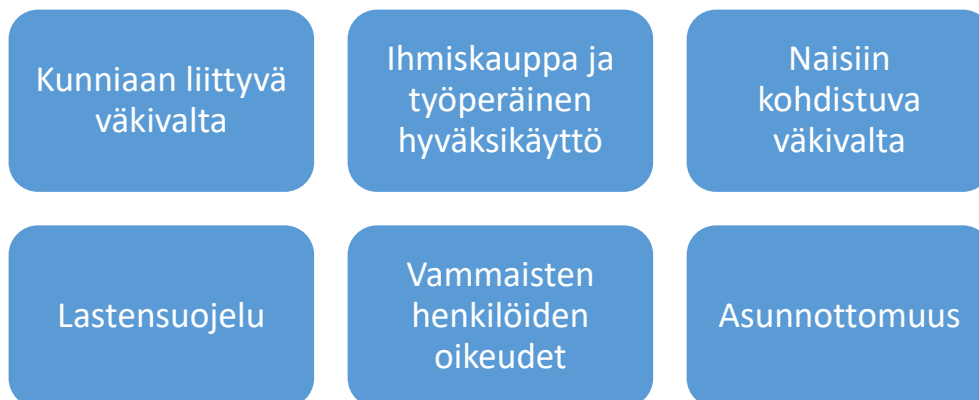
⁹ Valtioneuvoston selonteko oikeudenhoidosta, Valtioneuvoston julkaisuja 2022:67, 2022, s. 24.

Haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien suojele ja tukeminen

Oikeusvaltiossa ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Perustuslain mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vammaisuuden, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Syrjinnän kieltä on turvattu myös ihmisoikeussopimuksissa.

Oikeusvaltioperiaate edellyttää, että laki koskee yleisesti kaikkia. Lakia on siis sovellettava yhdenvertaisesti ja se on pantava täytäntöön yhdenmukaisesti. Pelkkä muodollinen yhdenvertaisuus ei kuitenkaan riitä, vaan yhdenvertaisuuden on toteuduttava myös aineellisesti. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi saatetaan toisinaan edellyttää yksilöiden erilaista kohtelua, jolla voidaan varmistaa aineellinen yhdenvertaisuus.¹⁰ Aineellisen yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi on otettava huomioon, että on olemassa ryhmiä, jotka ovat erityisen haavoittuvassa asemassa ja joiden oikeuksien toteuttaminen saattaa vaatia erityisiä toimenpiteitä.

Yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys edistävät yhteiskunnallista yhteenkuuluvuutta ja ehkäisevät sosiaalista jännitteitä ja konflikteja. Kokemus oikeudenmukaisesta ja yhdenvertaisesta kohtelusta lisää luottamusta yhteiskuntaan. Yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys ovat myös välttämättömiä edellytyksiä toimivalle demokratialle.

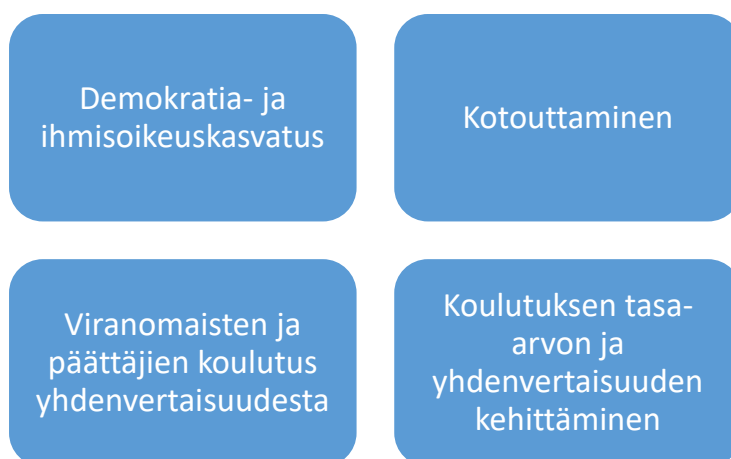
¹⁰ Venetsian toimikunta, Oikeusvaltion tarkistuslista, 2016, kohta 73; HE 309/1993 vp, s. 44.

Ihmisoikeuskasvatus ja tietoisuuden lisääminen perusoikeuksista

Perus- ja ihmisoikeudet ovat erottamaton osa oikeusvaltiota. Tietoisuus ihmisoikeuksista on edellytys sille, että ihmiset voivat puolustaa omia ja toisten oikeuksia. Esimerkiksi tietoisuus syrjinnän kiellosta lisää todennäköisyyttä puuttua syrjintään ja puolustaa sen kohteeksi joutuneiden oikeuksia.

Oikeuksien toteutumisen kannalta on keskeistä, että julkiset toimijat ovat tietoisia perus- ja ihmisoikeusvelvoitteista. Julkisen vallan on perustuslain mukaan turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Tämä edellyttää sitä, että viranhaltijat hallinnon eri tasoilla tuntevat perus- ja ihmisoikeudet ja ymmärtävät niiden merkityksen omien tehtäviensä kannalta.

YK:n ihmisoikeuskasvatuksen ja -koulutuksen julistukseen on kirjattu kaikkien oikeus ihmisoikeuskasvatukseen. Julistuksen 1 artiklan mukaan jokaisella on oikeus olla tietoinen kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista sekä etsiä ja saada tietoa niistä, ja jokaisella tulisi olla pääsy ihmisoikeuskasvatuksen piiriin. Julistus korostaa ihmisoikeuskasvatusta elinikäisenä prosessina, joka koskee kaikenikäisiä ihmisiä ja kaikkia yhteiskunnan osia kaikilla koulutustasoilla.¹¹

Oikeuksien toteutumisen seuranta

Oikeusvaltiossa on tiedettävä, että laissa säädetyt ja ihmisoikeussopimusten turvaamat oikeudet todella myös toteutuvat ihmisten arjessa. On keskeistä havaita ja nostaa esiin eroja oikeuksien toteutumisessa ihmisryhmien välillä. Riittävän täsmällinen ja eritelty tietopohja on tarpeen, jotta toimet perusoikeuksien edistämiseksi voidaan kohdentaa tarkasti ja tehokkaasti.

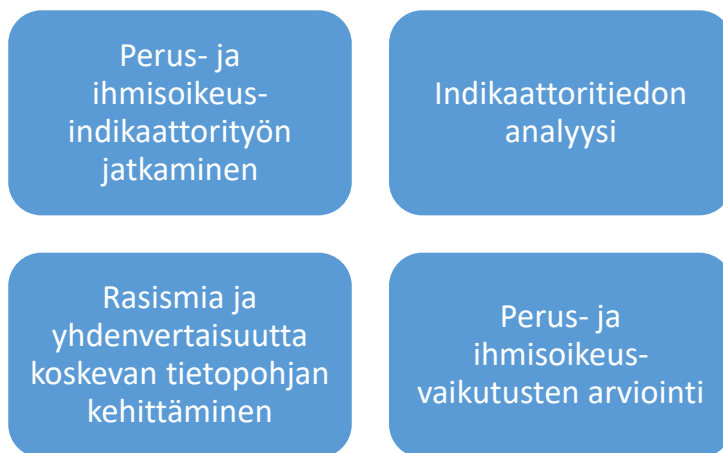
Kolmas kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma keskittyi oikeuksien toteutumisen seurannan kehittämiseen, ja osana toimintaohjelmaa kehitettiin perus- ja ihmisoikeusindikaattorit. Indikaattorit ja niiden avulla seurattava tieto on julkaistu osoitteessa www.perusoikeusseuranta.fi. Indikaattoreihin perustuva seuranta vaatii pitkäjänteisyyttä ja sitoutumista, jotta sen avulla saadaan tuotua esiin

¹¹ United Nations Declaration on Human Rights Education and Training, A/RES/66/137.

oikeuksien toteutumisessa ajan kuluessa tapahtuvia muutoksia. Tärkeää on myös analysoida indikaattoreiden avulla kerättyä tietoa ja tuoda esiin mahdollisia syitä havaituille muutoksille.

Oikeuksien tulee toteutua kaikille. Suomessa on kehitetty syrjinnän seurantaan valtioneuvostotasolla jo 1990-luvulta saakka. Kansallisen syrjinnän seurantajärjestelmän tehtävänä on muun muassa tuottaa eri kohderyhmille ajantasaista ja täydentävää tietoa syrjinnän esiintymisestä suomalaisessa yhteiskunnassa sekä koota muiden toimijoiden tuottamaa tietoa. Näitä tietoja julkaistaan osoitteessa www.syrjintatieto.fi. Valtioneuvoston toimenpideohjelmassa rasismien torjumiseksi ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi (2024) sitoudutaan yhdenvertaisuuden toteutumiseen liittyvän tietopohjan kehittämiseksi asettamaan valtioneuvoston syrjinnän seurannan asiantuntijaryhmä analysoimaan syrjintää koskevaa tutkimustietoa tiedonannon tavoitteiden tukemiseksi. Lisäksi valtioneuvosto sitoutuu tuottamaan tietoa yhdenvertaisuustiedonannon tueksi syrjinnän seurannan asiantuntijaryhmässä tunnistettujen tarpeiden mukaisesti.¹²

Demokratia, osallisuus ja sananvapaus

Oikeusvaltiossa päätöksenteko ja viranomaistoiminta ylipäätään perustuvat demokraattisesti säädettyihin lakeihin. Oikeusvaltion, demokratian ja perus- ja ihmisoikeuksien välillä on kolmiyhteys, jossa kukin osa-alue tukee toisen toteutumista. Suomen perustuslain 2 §:ssä vahvistetaan suomalaisen yhteiskunnan peruspilareina oikeusvaltioperiaate ja kansanvaltaisuus. Perustuslaissa todetaan, että valtiovalta Suomessa kuuluu kansalle, jota edustaa valtiopäiville kokoontunut eduskunta. Kansanvaltaan sisältyy yksilön oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen. Perustuslaissa todetaan myös, että julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin ja kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia.

Terve demokratia eli kansanvalta edellyttää sitä, että yksilöt kokevat voivansa osallistua päätöksentekoon ja olevansa osa yhteiskuntaa. Suomalaisen demokratian erityisinä haasteina voidaan pitää

¹² Uutta vauhtia yhdenvertaisuuteen Suomessa: Valtioneuvoston toimenpideohjelma rasismien torjumiseksi ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi, Valtioneuvoston julkaisuja 2024:40, s. 29.

yhteiskunnallisen osallistumisen eriarvoistumista sekä äänestysaktiivisuuden vähenemistä. Eri väestöryhmien välillä on myös eroja luottamuksessa demokratiaan: liian moni kokee, ettei kykene vaikuttamaan itseään koskeviin asioihin ja yhteiskunnan kehitykseen.¹³ Yhteiskunnallisessa osallisuudessa, joka näkyy muun muassa äänestysaktiivisuutena, on suuria sosioekonomisia ja alueellisiakin eroja¹⁴. OECD:n vuonna 2024 julkaiseman tutkimuksen mukaan vuonna 2023 suomalaisista 47 % ilmoitti luottamuksensa valtionhallintoon olevan korkealla tai kohtalaisen korkealla tasolla. Vaikka tulos on yli OECD-maiden keskiarvon (39 %), on Suomen tilanteessa tapahtunut huomattava muutos, sillä määrä on laskenut 14 prosenttiyksikköä vuodesta 2021.¹⁵

Osallisuutta voidaan tarkastella usealla eri tasolla. Osallisuus on ennen kaikkea kuulumista ja kuuluksi tulemistä. Osallisuudella tarkoitetaan yksilön tasolla kokemusta siitä, että ihminen tuntee voitavansa vaikuttaa omaan elämäänsä ja kuuluvansa itselle merkitykselliseen ryhmään tai yhteisöön. Yhteisön tasolla osallisuus ilmenee sen jäsenten keskinäisenä arvostuksena ja luottamuksena sekä mahdollisuutena vaikuttaa yhteisössä. Yhteiskunnan tasolla osallisuus tarkoittaa mahdollisuuksien ja oikeuksien toteutumista sekä ihmisten keskinäistä vastavuoroisuutta. Poliittikkatoimilla pyritään vahvistamaan ihmisten osallistumista ja osallisuutta yhteiskunnassa.¹⁶

Yksi merkittävä yhteiskuntaan osallistumisen tapa on järjestötoiminta. EU:n komission vuoden 2024 oikeusvaltiokertomuksessa todetaan, että Suomessa kansalaisyhteiskunnalla on edelleen avoimet puitteet toiminnalleen, mutta sidosryhmät ja kansalaisjärjestöt ovat ilmoittaneet niiden roolista ja asemasta käytävän keskustelun kovenemisestä.¹⁷ Toimivista osallistumisen väylistä on pidettävä huolta, sillä kansalaisjärjestöt edistävät ihmisten hyvinvointia, demokratiaa ja osallisuutta. Niillä on myös merkittävä rooli luottamuksen lisääjänä sekä yhteiskunnan kokonaisturvallisuuden ja kriisinkeskeytyden vahvistajina.

Aito osallistuminen yhteiskuntaan edellyttää perustuslaissa ja kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa turvatun sananvapauden toteutumista. Perustuslain 12 §:ssä todetaan, että jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Perustuslain 12 §:ssä on turvattu myös viranomaisen toimintaa koskeva julkisuusperiaate: viranomaisen hallussa olevat asiakirjat ja muut tallenteet ovat julkisia, jollei niiden julkisuutta ole välttämättömien syiden vuoksi lailla erikseen rajoitettu.

Toimittajat ilman rajoja -järjestön julkaisemassa lehdistönvapausindeksissä Suomi on vuosi toisensa perään kärkisijoilla mitattaessa tiedotusvälineiden vapautta. Vuosina 2023 ja 2024 Suomi on sijoittunut kansainvälisessä vertailussa sijalle 5. Vaikka suomalainen mediamarkkina on pieni ja melko keskittynyt, on se kuitenkin monipuolinen ja suurin osa tiedotusvälineistä on täysin riippumattomia

¹³ Valtioneuvoston periaatepäätös suomalaisesta demokriatpolitiikasta 2020-luvulla, Oikeusministeriön julkaisu, Mietintöjä ja lausuntoja 2022:40, s. 17.

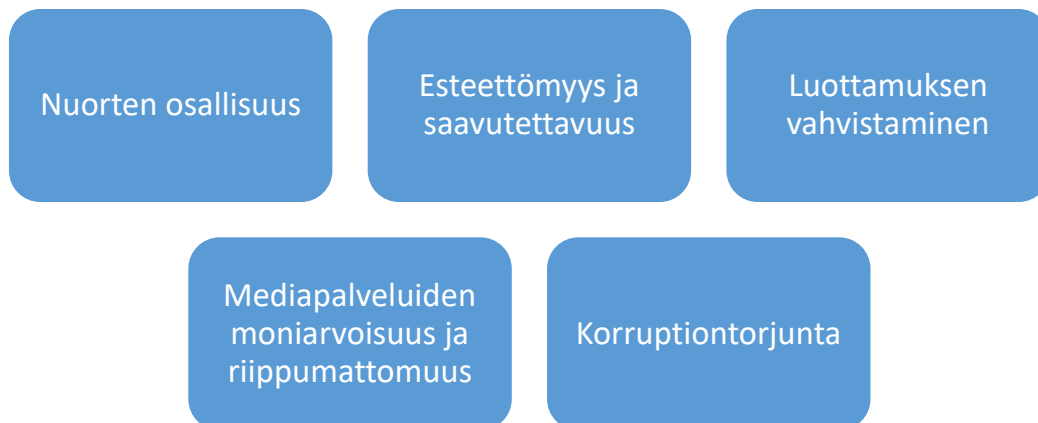
¹⁴ Lahtinen, Hannu: Socioeconomic differences in electoral participation: Insights from the Finnish administrative registers. Helsingin yliopisto, Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisu, 2019.

¹⁵ OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions - 2024 Results – Finland, s. 2.

¹⁶ Terveiden ja hyvinvoinnin laitos: Osallisuuden edistäminen –verkkosivu. Päivitetty 9.2.2024, tiedot haettu 30.10.2024.

¹⁷ Euroopan komissio, Oikeusvaltiokertomus 2023, Oikeusvaltiotilanne Suomessa –luku, s. 24.

poliittisista puolueista. Lehdistönvapaudelle on Suomessa vahvat perustuslailliset takeet.¹⁸ Media tunnetaan vallan vahtikoirana ja siksi sen moniarvoisuus ja riippumattomuus turvaa osaltaan oikeusvaltion toimintaa.

---

¹⁸ Toimittajat ilman rajoja, Lehdistönvapausindeksi - Suomi. Lehdistönvapauden näkökulmasta keskeinen on erityisesti sananvapautta ja julkisuutta koskeva perustuslain 12 §.